

Τίτλος: Βασιλεύς ή οικονομός Πολιτική εξουσία και ιδεολογία πριν την άλωση

Συγγραφέας: Τόνια Κιουσοπούλου

Θέμα: Βυζαντινή Ιστορία

Εκδότης: Πόλις

Σελίδες: 282

Χρόνος και τόπος Έκδοσης: Αθήνα 2007

Η συγγραφέας

Η Τόνια Κιουσοπούλου είναι επίκουρη καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1958. Φοίτησε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο Paris I-Pantheon-Sorbonne. Οι μελέτες της αφορούν την κοινωνική ιστορία και την ιστοριογραφία του Βυζαντίου.

Ανάμεσα σε άλλα, έχει δημοσιεύσει τα βιβλία:

- "Ο θεσμός της οικογένειας στην Ήπειρο κατά τον 13ο αιώνα", Αθήνα, εκδ. Α. Σάκουλας, 1990

- "Χρόνος και ηλικίες στη βυζαντινή κοινωνία. Η κλίμακα των ηλικιών από τα αγιολογικά κείμενα της μέσης εποχής (7ος-77ος αι.)", Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας-Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1997.

- Έχει επίσης επιμεληθεί τον συλλογικό τόμο "1453: Η άλωση της Κωνσταντινούπολης και η μετάβαση από τη μεσαιωνική στη νεώτερη εποχή", Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2005.

Άρθρα της έχουν δημοσιευθεί σε συλλογικούς τόμους και επιστημονικά περιοδικά

Βιβλιοκρισίες για τη μελέτη «Βασιλεύς ή Οικονόμος»

1

Η Άλωση της Πόλης ως στρατιωτικό και πολιτικό γεγονός είχε δύο νικητές: τους Οθωμανούς και το Πατριαρχείο.
Το τούρκικο φακίολι, η δυτική καλύπτρα ιστορία

Του Νίκου Μπακουνάκη, Το Βήμα 08-04-2007

Γιατί έπεσε η Πόλη, γιατί καταλύθηκε το βυζαντινό κράτος και ποιος ήταν ο ρόλος της Εκκλησίας, των αρχόντων και του αυτοκράτορα στο μείζον αυτό γεγονός; Η βυζαντινολόγος Τόνια Κιουσσοπούλου στο βιβλίο της *Βασιλεύς ή Οικονόμος* δημιουργεί την τοιχογραφία του βυζαντινού 15ου αιώνα και δίνει όλα τα στοιχεία που οδηγούν στην Άλωση. Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης εγγράφεται για πολλούς από μας στη μεγάλη συναισθηματική σφαίρα και πολλά πράγματα που ξέρουμε για αυτήν είναι αποκνήματα ιδεολογημάτων. Σε μια εποχή επικαιρότητας για την αναθεώρηση της Ιστορίας, η Κιουσσοπούλου μας υποδεικνύει να λάβουμε σοβαρά υπόψη μας ότι «το Βυζάντιο του 15ου αιώνα ως αυτοκρατορία, έστω παρηκμασμένη, ήταν μία εκ των υστέρων κατασκευή αυτών που εξήλθαν νικητές από τις πολιτικές συγκρούσεις της εποχής, δηλαδή όσων βρίσκονταν γύρω από το Πατριαρχείο και συμερίζονταν τις απόψεις του».

Τα τελευταία χρόνια της αυτοκρατορίας οι άρχοντες, με επικεφαλής τους Παλαιολόγους, υιοθέτησαν δύο πολιτικά σχέδια: την απομάκρυνση του αυτοκράτορα από την Εκκλησία και τη διακήρυξη ενός εδαφικά ορισμένου και «εθνικά» ομοιογενούς κράτους. Αυτά τα σχέδια έφεραν σε σύγκρουση τους άρχοντες με το Πατριαρχείο. Η σύγκρουση εξελίχθηκε σε πόλεμο, με αφορμή τη σχεδιαζόμενη ένωση των Εκκλησιών. Η ένωση των Εκκλησιών δεν ήταν μόνο μια διέξοδος ανάγκης για τη σωτηρία της αυτοκρατορίας. Οι Παλαιολόγοι είχαν αντιληφθεί ότι η επιβίωση της αρχής του μπορούσε να επιτευχθεί σε μια ενοποιημένη όχι μόνο οικονομικά αλλά και πολιτικά Μεσόγειο. Ο κίνδυνος των Τούρκων επιτάχυνε τον «εκμοντερνισμό» της αυτοκρατορίας, που λόγω της Άλωσης δεν ολοκληρώθηκε. Η απροθυμία ή η αδυναμία της Δύσης να βοηθήσει την Κωνσταντινούπολη έστρεψε ορισμένους από τους άρχοντες στην καινούργια εξουσία, των κατακτητών Οθωμανών. Αυτοί οι ίδιοι άρχοντες όμως υπερασπίστηκαν πάνω στα τείχη την πόλη τους. Υπερασπίστηκαν, όπως μας λέει η συγγραφέας, την πατρίδα που οι ίδιοι χρειάζονταν, όχι την πατρίδα που οι μεταγενέστεροι έφτιαξαν για αυτούς.

Για να μπορέσουμε να καταλάβουμε γιατί έγινε η Άλωση και πώς, είναι αναγκαίο να γνωρίζουμε ποιος είναι ο 15ος «βυζαντινός αιώνας».

Η Κωνσταντινούπολη

Πριν απ' όλα η ίδια η Κωνσταντινούπολη. Σίγουρα δεν έχει το μέγεθος και την επιβλητικότητα της εποχής της ακμής της αυτοκρατορίας. Εξακολουθεί να έχει όμως τον μύθο. Ο πληθυσμός της ανερχόταν σε 40.000 και οι κάτοικοί της ζούσαν, ψυχολογικά, με τον φόβο των Τούρκων. Ο πολεοδομικός της ιστός παρέμενε αναλλοίωτος αλλά η παρακμή του χτισμένου περιβάλλοντος ήταν εμφανής. Ο Ιππόδρομος καλυπτόταν από δέντρα. Πάνω στη μνημειακή κινστέρνα του Φιλόξενου, καθώς και σε άλλες κινστέρνες, καλλιεργούνταν αμπέλια, με σημαντική παραγωγή κρασιού. Μη ξεχνάμε ότι η αυτοκρατορία είναι πλέον πόλη-κράτος κι έχει απολέσει το μεγαλύτερο μέρος της αγροτικής ενδοχώρας της. Ακόμη και

το Μέγα Παλάτιον ήταν εγκαταλελειμμένο και ερειπωνόταν. Τα δημόσια έργα είχαν εγκαταλειφθεί. Μόνο η επισκευή των λιμανιών και των τειχών ήταν «οι μόνες μαρτυρούμενες ευκαιρίες που είχε η πολιτική εξουσία για να διαχειρισθεί το δημόσιο χώρο της πόλης». Τελικά, σύμφωνα με τη συγγραφέα «η παλαιά βασιλεύουσα ήταν μια πόλη-λιμάνι που στεκόταν αμήχανη απέναντι στο παρελθόν της και δεν είχε εφεύρει ακόμη καινούργια στοιχεία για να ορίσει τη φυσιογνωμία της. Ότι αποτύπωνε τη δύναμή της ήταν η αγορά και τα σπίτια των πλουσίων».

Οι πλουτήσαντες

Σ' αυτόν τον αιώνα, δίπλα στους παλιούς άρχοντες που στήριζαν τη δύναμή τους στη γη και οι οποίοι, φυσικά, την είχαν στερηθεί, στέκουν οι επιχειρηματίες, κυρίως έμποροι, που στήριζαν τη δύναμή τους στο χρήμα, στον χρυσό, και οι οποίοι στις πηγές αναφέρονται ως νεωστί πλουτήσαντες (νεόπλουτοι). Αυτοί οι άνθρωποι θα πωλούσαν ακόμη και την ψυχή τους για τον χρυσό. Είναι χαρακτηριστικό ότι στη «βυζαντινή» ορολογία, πλούσιος είναι ο οικονομικά και κοινωνικά ισχυρός ενώ πένης είναι κυρίως ο κοινωνικά, και όχι τόσο ο οικονομικά, αδύναμος.

Ένας απ' αυτούς τους νέους πλούσιους ήταν ο Λουκάς Νοταράς. Η οικογένεια είχε έρθει στην Πόλη από τη Μονεμβασιά, τον προηγούμενο αιώνα, ως έμποροι παστών ψαριών. Ο ίδιος ήταν έμπορος, εφοπλιστής, με λογαριασμούς σε τράπεζες της Βενετίας και της Γένοβας, δηλαδή είχε ένα προφίλ που κάθε άλλο παρά θα τον τοποθετούσε στην πλευρά των ανθενωτικών. Φαίνεται όμως ότι η περίφημη φράση του «καλύτερα τουρκικό φακίολι παρά καλύπτρα λατινική» δεν ειπώθηκε από τον Νοταρά για θρησκευτικούς λόγους. Ήταν αποτέλεσμα μιας καθαρά πολιτικής συμπεριφοράς, όταν συνειδητοποίησε την απροθυμία των Δυτικών να βοηθήσουν την Κωνσταντινούπολη και διαπίστωσε ότι το να ακολουθηθεί η βέβαιη φορά των πραγμάτων ήταν αναπόφευκτο.

Ο Μανουήλ Παλαιολόγος και η οικογένεια του

Τα αξιώματα

Αυτοί οι νέοι πλούσιοι, φυσικά μαζί με την παλιά αριστοκρατία, ενδιαφέρονταν να συμμετέχουν στην άσκηση της εξουσίας και επομένως να συμμαχούν με τον αυτοκράτορα. Το παράδοξο είναι γιατί, ενώ ο κίνδυνος των Τούρκων ήταν πλέον σίγουρος, οι άρχοντες επιζητούσαν συνεχώς κρατικά αξιώματα. Ίσως γιατί, όπως μας λέει η συγγραφέας, επένδυναν με την προοπτική της μετά την Άλωση εποχής. «Τα αξιώματα που κατείχαν στην αυτοκρατορική αυλή θα ήταν η εγγύηση που χρειάζονταν για την πολιτική επιβίωσή τους όταν οι Τούρκοι θα κυριαρχούσαν». Αυτοί οι άρχοντες υπερασπίστηκαν βέβαια την πόλη. Χαρακτηριστικό του κλίματος των αντιφάσεων και της ρευστότητας των τελευταίων χρόνων της αυτοκρατορίας.

Το Πατριαρχείο

Συμμετοχή στην κοινωνική ιεραρχία διεκδικούσαν και οι αξιωματούχοι του Πατριαρχείου, που αποτελούσαν έναν κλειστό κύκλο. Όταν οι

Παλαιολόγοι άρχιζαν να προωθούν την ενωτική τους πολιτική, με σκοπό να σώσουν την αυτοκρατορία, οι αξιωματούχοι του Πατριαρχείου αποσταθεροποιήθηκαν. Ζούσαν σε κατάσταση αβεβαιότητας και στο θέμα της Ένωσης άλλαζαν συνεχώς στρατόπεδο. Σύμφωνα με τη συγγραφέα «ο κύκλος του Πατριαρχείου βρισκόταν σε άμυνα, γιατί φαίνεται ότι είχε χάσει την ισχύ του στην Κωνσταντινούπολη». Και είχε χάσει την ισχύ του όχι μόνο σε σχέση με το Παλάτι αλλά και σε σχέση με τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα της βυζαντινής κοινωνίας, που ήταν οι παραδοσιακοί σύμμαχοί του.

Η σύγκρουση

Η πολιτική ζωή του 15ου αιώνα σφραγίζεται από μια βασική σύγκρουση μεταξύ των δύο κυρίαρχων ομάδων της βυζαντινής κοινωνίας: των κοσμικών αρχόντων και των αξιωματούχων του Πατριαρχείου.

Αυτή η σύγκρουση που εγγραφόταν στο φόντο της διαμάχης για την ένωση των Εκκλησιών, υπέκρυπτε, κατά τη συγγραφέα, την πολιτική σύγκρουση με διακύβευμα το ίδιο το παρόν και το μέλλον του Βυζαντίου.

Η τολμηρή υπόθεση της συγγραφέως είναι ότι αυτή την περίοδο οι άρχοντες, και φυσικά ο αυτοκράτορας, προωθούσαν την ιδέα ενός «εθνικού» κράτους, κάτι που, όπως αντιλαμβάνεται κανείς, δεν άρεσε στην Εκκλησία, αφού την άφηνε απ' έξω. Η σύγκρουση ανάμεσα στην Πολιτεία και στην Εκκλησία συνέβαλε ώστε η θέση του αυτοκράτορα να αποκτήσει περισσότερο κοσμικό χαρακτήρα. Δεν είναι τυχαίο, ως προς αυτό, ότι η τελετουργία της στέψης έχασε τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της.

Σύμφωνα με τη συγγραφέα, παρά τις κατά καιρούς διατυπωμένες αντίθετες υποθέσεις, από τους τρεις τελευταίους αυτοκράτορες ο Κωνσταντίνος τελικά δεν στέφθηκε. Η συγγραφέας προβαίνει σε μία ακόμη τολμηρή υπόθεση: ότι η διαμάχη για ένα κοσμικό κράτος ή

αυτοκρατορία, που άρχισε στο τέλος του 14ου αιώνα, εξακολούθησε να υφίσταται και μετά το 1453.

Η «ορθόδοξη ουτοπία» του Πατριαρχείου δεν είχε ανάγκη από την πολιτική οντότητα του βυζαντινού κράτους. Ήταν μια ουτοπία με θρησκευτικά οικουμενικά χαρακτηριστικά.

Η αφήγηση

Τέλος, κάτι που πρέπει να επισημανθεί γιατί δεν είναι αυτονόητο. Η συγγραφέας ξέρει να αφηγείται. Το αφηγηματικό της χάρισμα, συνδυασμένο με την επιστημονική ακρίβεια ως προς τη χρήση των πηγών, δίνει στο βιβλίο *Βασιλεύς ή Οικονόμος* μια διπλή διάσταση: επιστημονική έρευνα και ταυτόχρονα αφήγημα για μεγάλο αναγνωστικό κοινό.

Ο αυτοκράτορας Μανουήλ Παλαιολόγος

2

Σύγκρουση ιδεολογιών πριν από την Άλωση

Πώς η βυζαντινή κοινωνία, προκειμένου να επιβιώσει, διέρρηξε τους δεσμούς της με το αυτοκρατορικό παρελθόν

Γράφει ο Ν. Ε. Καραπιδάκης, Καθημερινή, 19-8-2007

Αν και η Άλωση της Κωνσταντινούπολης του 1453 ήταν λίγο πολύ το προαναγγεληθέν τέλος ενός χρονικού, καθόσον το παλιό βυζαντινό

κράτος, η αυτοκρατορία, δεν υπήρχε πια, η περίοδος που προηγήθηκε και ακολούθησε αυτό το κεντρικό γεγονός είναι από κάθε άποψη εμβληματική. Τόσο που, ακόμα και σήμερα, οι συνειδήσεις φλέγονται από την περίφημη σύγκρουση των Ενωτικών με τους Ανθενωτικούς· από την ηρωική στάση του τελευταίου αυτοκράτορα και των αρχόντων του κατά την υπεράσπιση της βασιλεύουσας· από την αλλαγή του νοήματος της λέξης Έλληνας που συντελείται εκείνη την περίοδο ή από τις μεγάλες φυσιογνωμίες της, βασιλείς και άρχοντες όπως ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος και ο Λουκάς Νοταράς ή στοχαστές όπως ο Γεώργιος Πλήθων, ο Μανουήλ Χρυσολωράς, ο Βησσαρίων ή ο Γεώργιος Σχολάριος.

Αλλά πέρα από τα, εκ των υστέρων, εμβλήματα και τις συναισθηματικές νοηματοδοτήσεις μιας περιόδου υπάρχουν η πραγματικότητα και τα συμφραζόμενα μιας εποχής. Και είναι ακριβώς αυτό που προτείνει με ενάργεια και νηφαλιότητα αυτό το βιβλίο: Διερευνά «κατά πόσον και προς ποια κατεύθυνση, μέσα από τις διαφαινόμενες συγκρούσεις, η βυζαντινή κοινωνία, προκειμένου να επιβιώσει, διέρρηξε τους δεσμούς της με το αυτοκρατορικό παρελθόν».

Αυτόματα, η έρευνα μετατοπίζεται προς την αναζήτηση και την ανάλυση των πολιτικών και των κοινωνικών συντελεστών αυτού του μετασχηματισμού: ο βασιλιάς, οι άρχοντες και οι έμποροι, η Εκκλησία. Η έρευνα εστιάζεται, επιπλέον, στο νόημα που παίρνουν, μέσα από τις συλλογικές ταυτότητες, οι λέξεις πατρίδα και γένος.

Ο σουλτάνος Μωάμεθ και ο πατριάρχης Γεννάδιος

Μετασχηματισμός

Το Βυζάντιο δεν ήταν πλέον μια αυτοκρατορία, αλλά ένα τμήμα –πόσο εξαρτώμενο– μιας ενοποιημένης οικονομικά Μεσογείου όπου κυριαρχούσαν οι ιταλικές πόλεις. Στην Κωνσταντινούπολη δραστηριοποιούνταν ξένοι έμποροι και επιχειρηματίες που είχαν επιφέρει μερική ασφυξία στους οικονομικούς παράγοντες της αυτοκρατορίας. Η

Βυζαντινή γαιοκτητική αριστοκρατία είχε, σε μεγάλο βαθμό, χάσει τις γαίες της λόγω των κατακτήσεων και αναγκαστεί να επενδύσει σε εμπορικές επιχειρήσεις. Οι παλαιές αριστοκρατικές ομάδες είχαν συγχωνευτεί με μια άλλη τάξη, των «μέσων», που δραστηριοποιούνταν στις εμπορικές σχέσεις με τις ιταλικές, κυρίως, πόλεις. Το προσωπικό που θα πλαισιώσει τον αυτοκράτορα προέρχεται από αυτές τις ομάδες. Το πολιτικό τους σχέδιο; Η απομάκρυνση από την Εκκλησία –παραδοσιακό θεματοφύλακα της αυτοκρατορικής ιδέας– και η διακήρυξη ενός «εθνικά» ομοιογενούς κράτους.

Καταλαβαίνουμε, θεωρώντας αυτά τα σχέδια, τη σύγκρουση που προέκυψε με το πατριαρχείο και τους εκκλησιαστικούς άρχοντες που αισθάνονταν ότι η αυτοκρατορική και οικουμενική ιδέα παραμεριζόταν. Οι τελευταίοι Βυζαντινοί αυτοκράτορες ήταν, επιπλέον, ανυποχώρητοι στο θέμα της Ένωσης των Εκκλησιών.

Η βοήθεια από τη Δύση θεωρούνταν η μόνη δυνατή λύση για την επιβίωση του κράτους. Αυτή η πολιτική εξασθένησε τη δύναμη των εκκλησιαστικών αρχόντων που έχαναν, τώρα, τους παραδοσιακούς συμμάχους τους στο κράτος και στις ανώτερες τάξεις. Επεδίωξαν, ως απάντηση, την ανεξαρτησία τους από την αυτοκρατορική εξουσία και το δικαίωμα της Εκκλησίας να ρυθμίζει τα ζητήματά της. Εν τω μεταξύ η αυτοκρατορία είχε συρρικνωθεί και μετατραπεί σε μια «πόλη-κράτος» ώστε η Κωνσταντινούπολη, αντί για πρωτεύουσα αυτοκρατορίας, να μοιάζει με τις ιταλικές πολιτείες της εποχής που είχαν περιορισμένη ενδοχώρα.

Η εδαφική αυτή συρρίκνωση αποτυπώνεται και στην αλλαγή του γραφειοκρατικού μηχανισμού του κράτους, ο οποίος περιορίζεται, αυτήν την περίοδο, στην αυλή –που συντονίζει ο βασιλιάς / οικονόμος– και στην «πολιτεία», μια κάπως απροσδιόριστη δημοτική αρχή όπου μετέχουν οι πλουσιότεροι κάτοικοι της πόλης (ένα θεσμό που πρέπει να προσεγγίσουμε με τα συμβούλια και άλλων πόλεων όπως της Θεσσαλονίκης ή της Κέρκυρας). Οι ισχυροί άρχοντες, έμποροι ή όχι, συνεργάζονταν ευκαιριακά με τον αυτοκράτορα, διατηρώντας και την πολιτική τους προσωπικότητα μέσω της «πολιτείας».

Νέες πολιτικές, νέοι μηχανισμοί και νέα ιδεολογία: η «ελληνικότητα». Και η λέξη αυτή σήμαινε την πολιτική ταυτότητα εκείνων που ήθελαν μια ξεχωριστή κοινότητα με συγκεκριμένο και περιορισμένο εδαφικό προσδιορισμό. Το αντίθετο ακριβώς από την πατριαρχική άποψη που διατηρούσε και προωθούσε την ενοποιητική και οικουμενική αντίληψη της ορθοδοξίας η οποία θα οδηγούσε στην ανασύσταση της Αυτοκρατορίας:

πρόκειται για το επίκεντρο της διαμάχης των ενωτικών με τους ανθενωτικούς. Του Πλήθωνα με τον Γεώργιο Σχολάριο.

Ο Πλήθων

Μια νέα έννοια

Βρισκόμαστε μπροστά σε μια πραγματική τομή. Οι άρχοντες διαρρηγνύουν τα δεσμά τους με το αυτοκρατορικό παρελθόν στην προσπάθειά τους να προσαρμοστούν στις νέες οικονομικές πραγματικότητες. Πρόλαβαν όμως; Ολοκληρώθηκε αυτή η διαδικασία που θα τους επέτρεπε την προσαρμογή; Οι Δυτικοί δεν τους βοήθησαν, εντέλει, και η τουρκική επέκταση συμπεριέλαβε αυτές τις τάσεις στο δικό της δυναμισμό.

Είχαν όμως, εν τω μεταξύ, ανακαλύψει μια νέα έννοια για την πατρίδα. Αυτήν υπερασπίστηκαν στα τείχη της Κωνσταντινούπολης τον μοιραίο Μάιο του 1453. Οι εκκλησιαστικοί άρχοντες από τη μεριά τους βρήκαν λογαριασμό, για τις οικουμενικές τους ιδέες, στην επερχόμενη Οθωμανική αυτοκρατορία· όπως βρήκαν τη θέση τους, εντέλει, και πολλές κοσμικές αρχοντικές οικογένειες.

Θα προσθέταμε, ωστόσο, και μιαν άλλη ειρωνεία της ιστορίας. Αν και η βυζαντινή ελίτ είχε ως πρότυπο, καθ' όλη τη διάρκεια του 15ου αιώνα, τις ιταλικές πόλεις, οι περισσότερες από αυτές, μερικά χρόνια αργότερα, θα έχαναν την πολιτική τους αυτοδυναμία κάτω από την πίεση των βασιλικών ή των αυτοκρατορικών κρατών. Οπως την έχασε το Βυζάντιο υπό την πίεση της νέας αυτοκρατορία της Ανατολής. Ήταν το τέλος των ελασσόνων πολιτικών σωμάτων.

Ο εμφύλιος του Βυζαντίου

Γράφει ο Παντελής Καψής, Τα Νέα

«ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΦΑΚΙΟΛΙ
ΠΑΡΑ ΚΑΛΥΠΤΡΑ ΛΑΤΙΝΙΚΗ». Η
ΠΕΡΙΦΗΜΗ ΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΛΟΥΚΑ
ΝΟΤΑΡΑ ΕΙΝΑΙ ΑΠΟ ΕΚΕΙΝΕΣ ΠΟΥ
ΗΔΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΜΕΝΟΥΝ ΧΑΡΑΓΜΕΝΕΣ
ΣΤΟ ΜΥΑΛΟ ΤΩΝ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΩΝ
ΑΠΟ ΕΜΑΣ ΣΑΝ ΜΙΑ ΔΥΣΕΞΗΓΗΤΗ
ΑΝΤΙΦΑΣΗ. ΗΤΑΝ ΠΡΟΔΟΣΙΑ;
ΚΑΙ ΑΝ ΝΑΙ, ΤΟΤΕ ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ
ΠΟΛΕΜΗΣΑΝ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ. ΚΙ ΑΝ ΤΗΝ
ΠΟΛΕΜΗΣΑΝ- ΠΟΥ ΚΑΠΟΙΟΙ
ΤΗΝ ΠΟΛΕΜΗΣΑΝ- ΤΟΤΕ ΓΙΑΤΙ
ΜΕΜΦΟΝΤΑΙ ΤΗ ΔΥΣΗ ΠΟΥ
ΑΦΗΣΕ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΑΒΟΗΘΗΤΗ;

Κων/νος Παλαιολόγος και Λουκάς Νοταράς

Αυτά και άλλα παρεμφερή ερωτήματα που ενδεχομένως να μοιάζουν και απλοϊκά παρακίνησαν την ιστορικό κ. Τόνια Κιουσοπούλου να αναζητήσει τις απαντήσεις μέσα στην ίδια τη βυζαντινή κοινωνία. Την οποία όμως αντιμετωπίζει- κι εδώ βρίσκεται το εξαιρετικό ενδιαφέρον του βιβλίου *Βασιλεύς ή Οικονόμος, πολιτική εξουσία και ιδεολογία πριν την Αλωση* - όχι ως μια αυτοκρατορία σε παρακμή που ακολουθεί τη νομοτελειακή της πορεία προς την πτώση αλλά ως μια κοινωνία σε μετάβαση από τον Μεσαίωνα στη νεώτερη εποχή.

Κινητήριοι μοχλός αυτής της μετάβασης που βέβαια διακόπηκε από την Αλωση, ο ίδιος ο αυτοκράτορας και μια ολιγομελής ομάδα αρχόντων που βλέπουν τα σημάδια των καιρών και υιοθετούν μια στρατηγική επιβίωσης προσαρμοσμένη στην πραγματικότητα που αντιμετωπίζουν. Βασικά της χαρακτηριστικά ο περιορισμός του ρόλου του Πατριαρχείου, η προσπάθεια προσέγγισης με τη Ρώμη και η διακήρυξη ενός «εδαφικά ορισμένου και εθνικά ομοιογενούς κράτους» που καλούνται οι ίδιοι και ο λαός να υπερασπιστούν.

Πρόκειται για μια στρατηγική που βέβαια απέχει πολύ από τα αυτοκρατορικά όνειρα του παρελθόντος και την «οικουμενικότητα» της Πόλης για την οποία επιμένει ο Πατριάρχης. Η σύγκρουσή του με τον Παλαιολόγο και τους άρχοντες ήταν το φυσικό επακόλουθο. «Η σαφήνεια της διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στους ενωτικούς και τους ανθενωτικούς δεν είναι τυχαία»- γράφει χαρακτηριστικά η Τ. Κιουσοπούλου. «Η Ένωση των Εκκλησιών έγινε το σοβαρότερο πολιτικό ζήτημα ακριβώς επειδή αναδείκνυε την τάση της πολιτικής εξουσίας να απεγκλωβιστεί από τον εναγκαλισμό του Πατριαρχείου γεγονός που υπονόμει την καταστατική συνθήκη του Βυζαντίου ως μεσαιωνικού κράτους».

Ο Ιωάννης Η' Παλαιολόγος

Παρ' ότι απέτυχε, η πολιτική των Παλαιολόγων ήταν βέβαια η μόνη ρεαλιστική. Άλλωστε τη νέα πραγματικότητα την υφίστανται και οι ίδιοι. Η τάξη των αρχόντων στην οποία στηρίζονται έχει αλλάξει με πολλούς τρόπους. Είναι κατ' αρχάς μικρότερη καθώς η αυτοκρατορία έχει πια συρρικνωθεί. Την ίδια στιγμή όμως δεν αποτελείται πλέον από τους μεγαλοϊδιοκτήτες του παρελθόντος αλλά από οικογένειες που επιδίδονται κυρίως στο εμπόριο- ανάμεσά τους και οι νεόπλουτοι της

εποχής. Αυτό φυσικά οφείλεται στο ότι οι μεγάλες ιδιοκτησίες έχουν χαθεί και έχουν περάσει στους Οθωμανούς. Έτσι μια νέα τάξη που κρατά στενές σχέσεις με τους εμπορικούς οίκους της Δύσης έχει αναδειχθεί.

Η νέα πραγματικότητα όμως αντανακλάται και στην ίδια την Πόλη. Η περιγραφή της είναι από τα πιο ζωντανά τμήματα του βιβλίου. Κατ' αρχάς οι κάτοικοι είναι πια πολύ λιγότεροι, περίπου 40.000 καθώς πολλές οικογένειες έχουν φύγει μη αντέχοντας τις δύσκολες συνθήκες. Ο πολεοδομικός ιστός, σημειώνει η συγγραφέας, παραμένει αναλλοίωτος, ορισμένα μνημεία όμως δεν βρίσκονται πια σε καλή κατάσταση. «Ο ιππόδρομος για παράδειγμα καλυπτόταν από δέντρα ενώ (...) πάνω στη μνημειακή κινστέρνα του Φιλοξένου (...) καλλιεργούνταν αμπέλια με σημαντική παραγωγή κρασιού». Ορισμένα από τα πιο γνωστά κοσμικά ή εκκλησιαστικά κτίσματα, ανάμεσά τους και η Αγία Σοφιά, ουσιαστικά έχουν πάψει να χρησιμοποιούνται. «Τον 15ο αιώνα η Κωνσταντινούπολη έδειχνε ότι δεν χρειαζόταν πλέον τα αποτυπώματα που η ιστορία της ως πρωτεύουσα μιας άλλοτε οικουμενικής αυτοκρατορίας είχε αφήσει στον χώρο, ούτε και τους μεγαλοπρεπείς ναούς της, σύμβολα του θρησκευτικού κέντρου που υπήρξε κάποτε».

Μωάμεθ και Κωνσταντίνος Παλαιολόγος